

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 27 (2006)

Δελτίον ΧΑΕ 27 (2006), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Νικολάου Β. Δρανδάκη (1925-2004)

Νικόλαος Δρανδάκης. Ο βίος, η προσωπικότητα και το επιστημονικό του έργο

Νικόλαος ΓΚΙΟΛΕΣ, Σοφία ΚΑΛΟΠΙΣΗ-ΒΕΡΤΗ, Μαρία ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ

doi: [10.12681/dchae.511](https://doi.org/10.12681/dchae.511)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΓΚΙΟΛΕΣ Ν., ΚΑΛΟΠΙΣΗ-ΒΕΡΤΗ Σ., & ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ Μ. (2011). Νικόλαος Δρανδάκης. Ο βίος, η προσωπικότητα και το επιστημονικό του έργο. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 27, 9-12.
<https://doi.org/10.12681/dchae.511>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Νικόλαος Δρανδάκης. Ο βίος, η προσωπικότητα και
το επιστημονικό του έργο

Νικόλαος ΓΚΙΟΛΕΣ, Σοφία ΚΑΛΟΠΙΣΗ-ΒΕΡΤΗ, Μαρία
ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ

Τόμος ΚΖ' (2006)

ΑΘΗΝΑ 2006

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Ο ΒΙΟΣ, Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟ

Ο Νικόλαος Δρανδάκης γεννήθηκε το 1915 στο Ρέθυμνο. Ο πατέρας του Βασίλειος ήταν συμβολαιογράφος και η μητέρα του Αναστασία, το γένος Γ. Σαπουντζάκη, δασκάλα. Το 1933 άρχισε τις σπουδές του στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Μεταξύ των δασκάλων του ήταν ο Κωνσταντίνος Άμαντος, ο Νίκος Βέης, ο Ιωάννης Συκουτρής και ο Αδαμάντιος Αδαμαντίου που δίδασκε ιστορία της βυζαντινής τέχνης. Μετά τις γραπτές πτυχιακές εξετάσεις κλήθηκε να εκπληρώσει τη στρατιωτική του θητεία. Στη γενέτειρά του Κρήτη πέρασε τα δύσκολα χρόνια της κατοχής και του εμφυλίου και μόλις το 1949 κατάφερε να επιστρέψει στην Αθήνα για να ολοκληρώσει τις προφορικές πτυχιακές εξετάσεις και να λάβει με άριστα το πτυχίο της Φιλοσοφικής Σχολής.

Το Δεκέμβριο του 1950 πέτυχε στο διαγωνισμό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και διορίστηκε στον Μυστρά ως επιμελητής Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Στον Μυστρά υπηρέτησε επί έντεκα χρόνια, αναπτύσσοντας αξιόλογη δράση για τη διάσωση και συντήρηση των μνημείων όχι μόνο του Μυστρά αλλά και της ευρύτερης περιοχής της Λακωνίας και ιδιαίτερα της Μάνης. Ο Νικόλαος Δρανδάκης φρόντισε για την απαλλοτρίωση των οικίσκων του Μυστρά, που τότε ακόμα κατοικούνται, και έκανε ενέργειες για την αναστήλωση της αίθουσας του θρόνου στο παλάτι, η οποία σήμερα πραγματοποιείται. Υποστήριξε μάλιστα την άποψη ότι η αίθουσα αυτή θα ήταν κατάλληλη για την έκθεση βυζαντινών και μεταβυζαντινών τοιχογραφιών από τους ερειπωμένους ναούς της Λακωνίας.

Μετά την προαγωγή του σε έφορο Αρχαιοτήτων το 1962 μετατέθηκε στην Αθήνα ως προϊστάμενος στην Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Νήσων Αιγαίου. Τότε επιμελήθηκε, με τη βοήθεια νέων αρχαιολόγων, την καταγραφή 1.600 εικόνων, κυρίως μεταβυζαντινών, σε νησιά του Αιγαίου. Κατέγραψε επίσης και επέβλεψε τον καθαρισμό και τη συντήρηση πολλών μνημείων. Ιδιαίτερη σημασία είχε ο εντοπισμός και η συντήρηση των μοναδικών για τον ελλαδικό χώρο παλαιοχριστιανικών τοιχογραφιών στην Παναγία τη Δροσιανή της Νάξου.

Το 1966 κατέθεσε την επί υφηγεσία διατριβή του και έλαβε τον τίτλο του υφηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τον ίδιο χρόνο εξελέγη τακτικός καθηγητής της βυζαντινής αρχαιολογίας στο νεοσύστατο τότε Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, όπου υπηρέτησε έως την εκλογή του σε αντίστοιχη θέση στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, το 1972. Από τη θέση αυτή αποχώρησε λόγω ορίου ηλικίας τον Αύγουστο του 1982.

Ο Νικόλαος Δρανδάκης ευτύχησε στην οικογενειακή του ζωή έχοντας στο πλευρό του εκλεκτή σύντροφο, τη ρεθεμνιώτισσα φιλόλογο Μαρία Παπαδάκη, με την οποία απέκτησε δύο γιους και μία κόρη. Έφυγε από τη ζωή στις 25 Φεβρουαρίου 2004 πλήρης ημερών, σε ηλικία 89 ετών, πνευματικά ακμαιότατος και επιστημονικά δραστήριος.

Το επιστημονικό έργο του Νικολάου Δρανδάκη έχει ευρύτητα, εφόσον απλώνεται σε όλους τους κλάδους της βυζαντινής αρχαιολογίας και τέχνης. Παράλληλα με τη διενέργεια ανασκαφών, ασχολήθηκε με την αρχιτεκτονική, τη γλυπτική, τις επιγραφές, τη ζωγραφική και τη μικροτεχνία.

Το 1954 μετεκπαιδεύτηκε με κρατική υποτροφία στην Ιταλία, όπου μεταξύ άλλων συνέλεξε το υλικό για την εκπόνηση της διδακτορικής του διατριβής με τίτλο *Ο Έμμανουήλ Τζάνε Μπουνιαλής θεωρούμενος έξ εικόνων του σωζομένων κυρίως έν Βενετία*, που εκδόθηκε στην Αθήνα το 1962. Στο έργο αυτό αναλύεται και γίνεται γνωστό, για πρώτη φορά, το μεγάλο έργο της καλλιτεχνικής δημιουργίας του ρεθύμνιου ιερέα ζωγράφου του 17ου αιώνα Εμμανουήλ Τζάνε Μπουνιαλή. Η υφηγεσία του στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (1966) με τίτλο: *Βυζαντινά τοιχογραφία της Μέσα Μάνης*, Αθήνα 1964, αποτελεί την απαρχή της πολύ σημαντικής ενασχόλησής του με τα μνημεία της Μάνης. Αναφέρεται κυρίως σε δύο μνημεία της περιοχής αυτής, του τέλους του 12ου αιώνα. Με την έρευνά του συνέβαλε στη γνώση μιας ιδιαίτερα σημαντικής και λαμπρής εποχής της βυζαντινής ζωγραφικής, η οποία εκείνη την εποχή, το 1964, ήταν πολύ λίγο γνωστή.

Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον και ο όγκος της δουλειάς του Νικολάου Δρανδάκη επικεντρώθηκε στην περιοχή της νότιας Πελοποννήσου. Διενήργησε ανασκαφές στον Μυστρά και στη Μάνη, που έχουν δημοσιευτεί στα *Πρακτικά* της Αρχαιολογικής Εταιρείας από το 1952 έως το 1984. Η ανάδειξη τεσσάρων παλαιοχριστιανικών βασιλικών, δύο στην Κυπάρισσο – αρχαία Καινήπολη – μιας στα Άλυκα και μιας στο Τηγάνι της Μάνης, συνετέλεσε αποφασιστικά στην αναθεώρηση της άποψης που επικρατούσε έως τότε, ότι ο Χριστιανισμός διαδόθηκε στην περιοχή μόλις τον 9ο αιώνα, βασισιμένης σε χωρίο του Κωνσταντίνου του Πορφυρογέννητου στο έργο του *Περί Βασιλείου Τάξεως* (50/71-82).

Η καταγραφή των μνημείων της Μάνης και της Επιδαύρου Λιμηράς, που είχε αρχίσει τον καιρό της επιμελητείας του Νικολάου Δρανδάκη στον Μυστρά, συνεχίστηκε και στα χρόνια της θητείας του στα Πανεπιστήμια Ιωαννίνων και Αθηνών. Τα αποτελέσματα των ερευνών αυτών έχουν δημοσιευτεί στα *Πρακτικά* της Αρχαιολογικής Εταιρείας από το 1974 έως το 1983. Σε άρθρα του σε επιστημονικά περιοδικά, περισσότερα από πενήντα, δημοσίευσε μνημεία και επιγραφές της Λακωνίας και κυρίως της Μάνης (Πεπραγμένα Διεθνών Συνεδρίων, τμητικούς τόμους, *ΔΧΑΕ, ΑΕ, ΕΕΒΣ, ΕΕΦΣΠΙ, ΛακΣπ, ΑΔ, CahArch* κ.ά.).

Τις σημαντικότερες μελέτες του για τους ναούς της Μάνης συγκέντρωσε στη μονογραφία του *Βυζαντινές τοιχογραφίες της Μέσα Μάνης*, έκδοση της Αρχαιολογικής Εταιρείας το 1995. Στο βιβλίο αυτό περιλαμβάνονται δεκαεννέα μνημεία της Μάνης, που χρονολογούνται από το πρώτο μισό του 9ου έως το 15ο αιώνα. Για το έργο του αυτό βραβεύ-

θηκε από την Ακαδημία Αθηνών, στις 30 Δεκεμβρίου του 1997 (Βραβείο εις μνήμην Αλεξάνδρου Διομήδους). Στην εισήγησή του στο 17ο Διεθνές Συνέδριο Βυζαντινών Σπουδών στη Washington, D.C. το 1986 με τίτλο: «Παρατηρήσεις στις τοιχογραφίες του 13ου αιώνα που σώζονται στη Μάνη», ασχολήθηκε με ένα θέμα που είναι πάντα στην επικαιρότητα της έρευνας.

Ιδιαίτερα τον απασχόλησε η βυζαντινή γλυπτική της περιοχής αυτής, στην οποία εντόπισε μάλιστα το εργαστήριο του Νικήτα, μαρμαρά του 11ου αιώνα, και το μαρμαρά Γεώργιο. Σημαντική προσφορά στον παραπάνω τομέα αποτελεί η μονογραφία του *Βυζαντινά γλυπτά της Μάνης*, έκδοση της Αρχαιολογικής Εταιρείας (2002), όπου πραγματεύεται τα γλυπτά τέμπλα, τα περίθυρα και άλλα ανάγλυφα αρχιτεκτονικά μέλη σε μνημεία της Μάνης.

Με το σύνολο των δημοσιεύσεών του για τα μνημεία της Μάνης έκανε γνωστή και ανέδειξε μια άγνωστη περιφέρεια του Βυζαντίου. Για την υπερπεντακονταετή, πολυσχιδή συμβολή του στην ανάδειξη, καταγραφή και μελέτη των μεσαιωνικών μνημείων της Λακωνίας τιμήθηκε με αργυρό μετάλλιο της Ακαδημίας Αθηνών, στις 27 Δεκεμβρίου του 2002. Το όραμά του για την ίδρυση μουσείου σε πύργο της Αρεόπολης στη Μάνη πραγματοποιήθηκε πρόσφατα από την Αρχαιολογική Υπηρεσία με την εγκαινίαση δύο μουσείων στην περιοχή.

Ένας άλλος τομέας των εργασιών του Νικόλαου Δρανδάκη αναφέρεται σε μνημεία των Κυκλάδων. Το 1988 κυκλοφόρησε το βιβλίο του *Οι παλαιοχριστιανικές τοιχογραφίες στη Δροσιανή της Νάξου*, έκδοση του Υπουργείου Πολιτισμού, όπου μελετά εικονογραφικά και τεχνοτροπικά τις μοναδικές τοιχογραφίες του πρώτου στρώματος της Παναγίας Δροσιανής στη Νάξο, τις οποίες χρονολογεί στο πρώτο μισό του 7ου αιώνα.

Στα Χρονικά του *Αρχαιολογικού Δελτίου* από το 1960 έως το 1966 περιλαμβάνεται η δράση του στην Αρχαιολογική Υπηρεσία κυρίως στην περιοχή των Κυκλάδων. Πολλές από τις πρώτες μελέτες του αναφέρονται και σε μνημεία της γενέτειράς του, της Κρήτης, σε έργα μικροτεχνίας και κυρίως σε εικόνες της λεγόμενης Κρητικής Σχολής (*Κρητικά Χρονικά, Κρητική Πρωτοχρονιά, Θησαυρισματα, Πεπραγμένα Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου κ.ά.*). Δημοσίευσε επίσης την πλούσια συλλογή εκκλησιαστικών κεντημάτων της μονής Αρκαδίου.

Εκτός από τις μονογραφίες και τις αυτοτελείς σε επιστημονικά περιοδικά μελέτες του που αναφέρθηκαν, ο Νικόλαος Δρανδάκης έχει γράψει και εκλαϊκευτικές εργασίες. Αν υπολογιστούν και τα άρθρα του σε εφημερίδες και περιοδικά, οι δημοσιεύσεις του φθάνουν τις διακόσιες.

Ως πανεπιστημιακός δάσκαλος επί δεκαέξι χρόνια δίδαξε βυζαντινή αρχαιολογία και τέχνη στα Πανεπιστήμια Ιωαννίνων και Αθηνών και έγραψε σημειώσεις για τους φοιτητές του. Με τις ερευνητικές εξορμήσεις που οργάνωσε, στις οποίες συμμετείχαν εκτός από τους επιστημονικούς του συνεργάτες και φοιτητές, αναδείχθηκαν πολλοί νέοι αρχαιολόγοι που προάγουν τη μελέτη της βυζαντινής αρχαιολογίας στον τόπο μας. Σε αυτό ακριβώς έγκειται η μεγάλη προσφορά του δασκάλου Δρανδάκη, στην προσέλκυση

δηλαδή και τη διαπαιδαγώγηση νέων και σοβαρών ερευνητών που συνεχίζουν το έργο του. Στις εξορμήσεις αυτές, μάλιστα, πρωτοποριακά για την εποχή, προώθησε την ομαδική εργασία με τους συνεργάτες του.

Ως μελετητής ο Νικόλαος Δρανδάκης έσκυψε κυρίως με αγάπη στα ταπεινά και χωρίς ιδιαίτερη καλλιτεχνική αξία εκκλησάκια και έκανε έργο ζωής τη γνώση και τη διατήρησή τους. Σε αυτές τις τελευταίες γραμμές θα πρέπει να εντοπιστεί η μεγάλη προσφορά του έργου του, γιατί μέσα από τη μελέτη των ταπεινών μνημείων ανιχνεύονται από τη σύγχρονη έρευνα οι απλοϊκοί χορηγοί, εκφραστές του ανώνυμου πλήθους που απάρτιζε τη μεγάλη αυτοκρατορία. Η γνώση της κοινωνικοοικονομικής και πολιτισμικής κατάστασης αυτού του πληθυσμού βρίσκεται, ιδιαίτερα σήμερα, στο επίκεντρο της έρευνας. Από την παραπάνω άποψη η προσφορά του Νικόλαου Δρανδάκη ήταν πρωτοποριακή.

Ο όγκος της δουλειάς του και η λεπτολόγος αντιμετώπιση των μνημείων, οι σωστές χρονολογήσεις που σπάνια μπορούν να αμφισβητηθούν, η ακριβής και πολύ προσεκτική μεταγραφή των επιγραφών κάνουν το έργο του, έργο αναφοράς, απαραίτητο για το μελετητή του ελλαδικού χώρου κατά τη βυζαντινή εποχή. Δεν είναι όμως μόνο το έργο, αλλά και η ανθρώπινη πλευρά του Νικόλαου Δρανδάκη που θα πρέπει να αναφερθεί ιδιαίτερα. Με βαθύ θρησκευτικό συναίσθημα, σεμνός, ευγενής και μελίχιος, πραγματικός ευπατρίδης, υπήρξε επιστήμων και άνθρωπος που με την εσωτερική του πληρότητα ενέπνευσε μεγάλο σεβασμό και αγάπη στους συνεργάτες και στους μαθητές του.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΚΙΟΛΕΣ
ΣΟΦΙΑ ΚΑΛΟΠΙΣΗ-ΒΕΡΤΗ
ΜΑΡΙΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ